

τῆ θετικῆ ὑπόστασι ὡς καθαρὴ ἄρνησι. Μιὰ τέτοια διαδοχὴ θὰ σήμαινε τὴν ἐκμηδένισι τοῦ εἶναι καὶ συνεπῶς τὴν ἀνυπαρξία τοῦ παντός, γεγονὸς ποὺ ἀντιβαίνει στὴν πραγματικότητι.

γ) *Τὸ μὴ - εἶναι συνιστᾶ μιὰ δύναμη ἀνταγωνιστικὴ τοῦ εἶναι.* Καὶ ἡ θέσι αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ, γιὰτι ἀν συνέβαινε κάτι παρόμοιο, τὸ μὴ - εἶναι θὰ ἦταν μιὰ δύναμη ἐξ ἴσου θετικὴ μὲ τὸ εἶναι καὶ συνεπῶς δὲν θὰ ἦταν μὴ - εἶναι. Ἡ ἔλλειψι θετικότητις ὑπαρξίς σημαίνει καὶ ἔλλειψι ἰκανότητις ἀνταγωνισμοῦ. Ἡ ἰκανότητις αὐτὴ εἶναι μιὰ μορφή τῆς λειτουργικῆς γενικὰ διαλεκτικῆς, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπάρχουσα, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξασφαλίζεται καὶ ἡ ὑπαρξι ὡς θετικὴ κατάστασι, ποὺ τῆς χρησιμεύει ὡς βάση.

δ) *Τὸ μὴ - εἶναι ἀποτελεῖ ἀρνητικὸ ὄρο τῆς λειτουργίς τῆς αἰτιότητις.* Ἐδῶ ὁμως πρέπει νὰ παρατηρήσωμε, πῶς ἡ ἀρνητικὴ αἰτιότητις εἶναι καθαρὸ πλάσμα, γιὰτι ἀν ἓνα γεγονὸς ἐπῆλθε ἐξ αἰτίας τῆς ἔλλειψις ὀρισμένων θετικῶν ὄρων, αὐτὸ συνέβη γιὰτι στὴ θέσι των ὑπεισηλθῶν ἄλλοι ἐξ ἴσου θετικοὶ ὄροι, ποὺ εὐνόησαν τὴν ἐπέλευσή του.

Σὲ τί λοιπὸν συνίσταται τὸ μὴ - εἶναι ; ἀπλούστατα εἶναι τὸ καθαρὸ μηδέν, ἡ ἀπόλυτη ἄρνησι, πλάσμα νοητικὸ ἐξυπηρετικὸ τῆς ἀνάλυσις καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν φαινομένων. Σὰν μόνη θετικὴ μορφή τοῦ μὴ - εἶναι πρέπει νὰ θεωρήσωμε τὴν ἄρνησι ὡς ψυχολογικὴ καὶ νοητικὴ λειτουργία. Ἡ μορφή ὁμως αὐτὴ εἶναι ιδιότυπη, γιὰτι τὸ περιεχόμενό της, δηλαδὴ τὸ ἀντικείμενό της εἶναι τὸ καθαρὸ μηδέν.

Σὰν συνέπεια τῆς μὴ θετικῆς ὑπαρξίς τοῦ μὴ - εἶναι μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ ἀναίρεσι τῆς θεωρίας, ὅτι τὸ πᾶν προῆλθε ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ μηδέν. Ἐπομένως τὸ γίγνεσθαι δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς διαδοχὴ εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Σὲ τί συνίσταται τότε τὸ γίγνεσθαι ;

## II. Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Πρὶν δώσωμε τὴν τελικὴ ἀπάντησι σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, καλὸ θᾶναι νὰ ἰδοῦμε πῶς ἀντιμετώπισαν τὸ πρόβλημα αὐτὸ κατὰ καιροὺς οἱ φιλόσοφοι.

## 1. Ἡ θεωρία τοῦ Ἡρακλείτου.

Κατὰ τὸν Ἡράκλειτο ἡ ἑτερότητα, ἡ κίνηση, ἡ διαρκῆς ροὴ εἶναι ἡ πεμπτουσία τοῦ εἶναι. Σ' αὐτὸ συνίσταται καὶ ἡ πραγματικὴ ὑφὴ τοῦ γίγνεσθαι, ποὺ διέπεται ἀπὸ τὸ νόμο τῆς ἀντίθεσης καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἀνομοίων. «Πόλεμος πάντων μὲν πατὴρ ἐστὶ, πάντων δὲ βασιλεὺς καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε, τοὺς δὲ ἐλευθέρους» (Diels, Vorsokr., 12, 15, 53). Προσδιοριστικὸς παράγοντας τοῦ γίγνεσθαι εἶναι ἡ ἀνάγκη, ἡ εἰμαρμένη καὶ σύμφωνα μ' αὐτὴν λειτουργοῦν οἱ νόμοι τοῦ σύμπαντος. Πάνω ὅμως ἀπὸ τὴν ἀνάγκη βρίσκεται μιὰ ἀνώτερη δύναμη, ὁ Λόγος, ποὺ θέτει τὴν εἰμαρμένη νὰ ἐνεργήσῃ ὡς λειτουργικὴ τροπικότητα τοῦ εἶναι, δηλαδὴ ὡς γίγνεσθαι.

## 2. Ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρα.

Ἡ δύναμη ποὺ προσδιορίζει τὸ γίγνεσθαι κατὰ τὸν Ἀναξαγόρα, εἶναι ὁ νοῦς. Πρόκειται γιὰ μιὰ ὄντοτητα, ἓνα πρᾶγμα, ἓνα «χρῆμα» ὅπως ὅλα τὰ ἄλλα, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς εἶναι πιὸ καθαρὸ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα. «Λεπτότατον πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον», λέγει ὁ Ἀναξαγόρας (ἀπόσπ. 8). Εἶναι μιὰ ὄντοτητα αὐτοδύναμη καὶ ἀνεξάρτητη· «καὶ τὰ μὲν ἄλλα παντὸς μοῖραν ἔχει, νοῦς δὲ ἔστιν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατὲς καὶ μέμπτται οὐδενὶ χρήματι, ἀλλὰ μόνος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ ἐστίν», (ἀπ. 8). Πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου τὰ πάντα βρισκόνταν σ' ἓνα χάος καὶ σὲ μιὰ ὠρισμένη στιγμή ἦλθε ὁ νοῦς καὶ τὰ ἔβαλε σὲ τάξη. Ἔτσι ἔγινε ὁ κόσμος, ποὺ ἀπὸ τότε λειτουργεῖ κανονικά. «Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε» (ἀπ. 1). Στὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀναξαγόρα ὁ νοῦς παίξει ρόλο δημιουργοῦ, ποιοῦντος αἰτίου· «τὸ δὲ ποιοῦν τὸν Νοῦν τὸν τὰ πάντα διατάξάμενον» (ἀπ. 1). Ἡ κίνηση εἶναι ὁ τύπος τῆς λειτουργίας τοῦ γίγνεσθαι καὶ ἀναλύεται σὲ δυὸ μορφές, στὴ διάκριση καὶ στὴ σύγκριση ἢ σύμμιξη. Σύμμιξη εἶναι ἡ ἔνωση τῶν χρημάτων, διάκριση ὁ χωρισμός των· «τὸ δὲ γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὁρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες, οὐδὲν γὰρ χρῆμα

γίνεται οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπ' ἐόντων χρημάτων συμμίσγεται τε καὶ διακρίνεται καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τό τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι» (ἀπ. 22). Ὁ Σιμπλίκιος σχολιάζοντας τὴ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρα λέγει εἰς τὰ Φυσικά του: «καὶ ἐπεὶ ἤρξατο ὁ νοῦς κινεῖν, ἀπὸ τοῦ κινουμένου παντὸς ἀπεκρίνετο καὶ ὅσον ἐκίνησεν ὁ νοῦς, πᾶν τοῦτο διεκρίθη...» (300, 27, Diels, Vorsokr. 46, B, 13).

### 3. Ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος.

Γιὰ νὰ καταλάβωμε καλύτερα τὴν πλατωνικὴ θεωρία τοῦ γίνεσθαι, πρέπει νὰ ἔχωμε πάντοτε ὑπ' ὄψη μας τὴ βασικὴ διάκριση, ποὺ κάνει ἀνάμεσα στὸν κόσμον τῶν Ἰδεῶν καὶ στὸν αἰσθητὸν κόσμον. Ἡ θέση ποὺ πῆρε ὁ Πλάτων ἀπέναντι στὸν ἡρακλειτισμὸ καὶ στὸν ἑλεατισμὸ, συνιστᾷ τὸ δυῖσμό του. Ὁ κόσμος τῶν Ἰδεῶν, ποὺ εἶναι τὸ «ὄντως ὄν», χαρακτηρίζεται ἀπὸ στασιμότητα, ἐνῶ ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἀπὸ κίνηση καὶ ἀλλαγή· «μεταβάλλον μὲν οὖν καὶ μετακινούμενον γίννεται πᾶν, ἔστι δὲ ὄντως ὄν, ὁπόταν μένη» (Νόμοι, X, 794 β).

Τὸ γίνεσθαι κατὰ τὸν Πλάτωνα δὲν εἶναι παρὰ κίνηση. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ρητῶς: «Πλάτων, κίνησίς ἐστι διαφορὰ ἢ ἑτερότης ἐν ὕλῃ». Αἰτία τῆς κίνησης εἶναι τὸ μὴ κανονικὸ τῆς διάρθρωσης τῆς ὕλης, δηλαδή ἡ ἀνισομέρεια καὶ ἡ ἀνισοσθένεια τῶν συστατικῶν της μερῶν, ποὺ συντελοῦν ὥστε νὰ πραγματοποιῆται ἡ μετακίνηση. Ἡ κίνηση προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ νόμο τῆς αἰτιότητας. Κάθε κινούμενο προϋποθέτει ἓνα κινοῦν καὶ γιὰ νὰ μὴ πέσωμε στὸ φαῦλο κύκλο τῆς ἀναγωγῆς στὸ ἄπειρο τοῦ σχήματος αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, πρέπει νὰ βροῦμε ποῖο εἶναι τὸ πρῶτο κινοῦν, δηλαδή τὴν αὐτο-αἰτία τῆς κίνησής του. Τὸ πρῶτο αὐτὸ κινοῦν εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου· «ἀλλὰ ἰκανώτατα δέδεικται ψυχὴ τῶν πάντων πρεσβυτάτη γενομένη τε ἀρχὴ κινήσεως» (Νόμοι, X, 896 β). Ἡ κίνησή της ὀφείλεται σὲ μιὰ διαφοροποίηση τῶν συστατικῶν της στοιχείων, δηλαδή τοῦ Ταυτοῦ καὶ τοῦ Θατέρου. Τὸ Ταυτὸν εἶναι τὸ στοιχεῖο τῆς τάξης καὶ τῆς κανονικότητας, ἐνῶ τὸ Θατέρον εἶναι τὸ στοιχεῖο τῆς ἀταξίας καὶ τῆς ἀντικανονικότητας. Ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ Ταυτοῦ καὶ Θα-

τέρου παράγεται ἡ κίνηση, ἡ ἀλλαγὴ, ἡ ἐπέλευση τῆς ἐτερότητας, πὺ ἀποβλέπουν σ' ἓνα σκοπό, στὴ γένεση. Ἡ γένεση γίνεται μέσα στὴν περιοχὴ τῆς ὕλης, πὺ ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ «χώρα, ἐκμαγεῖον, τιθήνην, τροφόν». Ἡ ὕλη εἶναι τὸ ὑπόστρωμα πὺ μορφοποιούμενο παράγει τὰ διάφορα ὄντα.

Βλέπομε λοιπὸν, ὅτι οἱ παράγοντες τοῦ γίνεσθαι κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι:

- α) ἡ ὕλη, πὺ καλεῖται καὶ μητέρα καὶ τροφός·
- β) οἱ μορφές, πὺ μορφοποιοῦν τὴν ὕλη. Εἶναι τὰ ἔκτυπα τῶν ἰδεῶν καὶ παίζουν ρόλο πατρός·
- καὶ γ) τὸ ἔκγονον, δηλαδὴ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μορφοποίησης τῆς ὕλης (Περβ. Τίμαιος, 50 β).

#### 4. Ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ὁ Ἀριστοτέλης βρίσκει, ὅτι τὸ κυριώτερο μειονέκτημα τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν εἶναι ἡ ἔλλειψη κινητικῆς δύνναμης. Κάνει μιὰ βασικὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ὕλη καὶ στὸ εἶδος ἢ μορφή καὶ λέγει, ὅτι τὸ γίνεσθαι εἶναι μορφοποίηση τῆς ὕλης. Κάθε ἀντικείμενο, κάθε πρᾶγμα εἶναι προῖον τυποποίησης τῆς ὕλης σύμφωνα μ' ἓναν ἰδιαίτερο τρόπο. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε πρᾶγμα καλεῖται ἐντελέχεια, ἀφοῦ εἶναι ἡ ὅσο γίνεται πὺ τέλεια μορφοποίηση τῆς ὕλης, πὺ ἀποτελεῖ ὑπόστρωμά του.

Τὸ εἶδος τοῦ Ἀριστοτέλη δὲν εἶναι ὄντοτητα ἴδια μὲ τὴν πλατωνικὴν ἰδέα. Ἐνῶ ἡ ἰδέα εἶναι ὑπαρξὴ πραγματικὴ, τὸ εἶδος εἶναι καθαρὴ μορφή. Πάντως, ἀπὸ τὴν σχέση ὕλης καὶ εἶδους παράγεται ἡ κίνηση, πὺ κατὰ τὸ νόμο τῆς αἰτιότητος προῦποθέτει ἓνα κινοῦν καὶ ἓνα κινούμενο. Ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης πρὸςβεύει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ εὑρεθῇ ἓνα πρῶτο κινοῦν. Τὸ κινοῦν αὐτὸ τὸ βρίσκει στὴν καθαρὴ ἐνέργεια, πὺ εἶναι νοητικῆς ὕφης. Ὁ νοῦς λοιπὸν εἶναι τὸ πρῶτο κινοῦν καὶ ἡ ἀνώτερή της μορφή εἶναι ἡ «νόησις νοήσεως», ἡ ἀπόλυτα τέλεια μορφή της. Μὲ τὴν μόνην διαφορὰ πὺς τὸ πρῶτο αὐτὸ κινοῦν εἶναι ἀκίνητο, γιατί ἡ κίνηση προῦποθέτει ὕλη, ἐνῶ ὁ νοῦς εἶναι ἀύλος. Ὁ νοῦς θεωρούμενος στὴν ἀνώτατη μορφή του, δηλαδὴ ἡ «νόησις νοήσεως» εἶναι ἡ θεότητα, τὸ ἀνώτατο ἀγαθόν, ὅπου τεί-

νουν ὅλα τὰ ὄντα ἐξ αἰτίας τῆς ἕλξης πού ἀσκεῖται πάνω σ' αὐτά. Ἔτσι παράγεται ἡ πρώτη κίνηση, πού μεταδίδεται στὰ ἄλλα ὄντα: «κινεῖ δὲ ὡς ἐρώμενον, τὸ δὲ κινούμενον τ' ἄλλα κινεῖ», λέγει ὁ Ἄριστοτέλης (Μετὰ τὰ Φυσικὰ Α, 1072β 7).

Ἡ κίνηση λοιπόν, πού συνιστᾷ τὴν οὐσία τοῦ γίνεσθαι, σημαίνει μεταβολή, πέρασμα ἀπὸ τῆς δυνατότητας στὴν πραγματικότητα, ἀπὸ τὸ δυνάμει στὸ πρᾶγματι. Κατὰ τὸν Ἄριστοτέλη, τὰ εἶδη τῆς κίνησης εἶναι τέσσερα:

α) Ἡ κίνηση τῆς οὐσίας (ἢ οὐσιαστικὴ κίνηση), πού σημαίνει γένεση καὶ φθορά.

β) Ἡ ποσοτικὴ κίνηση, πού σημαίνει αὔξηση καὶ μείωση.

γ) Ἡ ποιοτικὴ κίνηση, πού σημαίνει ἀλλοίωση τῶν ιδιοτήτων ἐνὸς ὄντος.

δ) Ἡ τοπικὴ κίνηση, πού σημαίνει φορά, ἀλλαγὴ τόπου, μετατόπιση μέσα στὸ χῶρο.

Ἡ τελειότατη κίνηση εἶναι ἡ τοπικὴ καὶ ἡ πιὸ τέλεια μορφή της εἶναι ἡ κυκλικὴ κίνηση, πού εἶναι ἐνιαία, συνεχῆς, ἀναρχὴ καὶ ἀτέλειωτη.

Στὴν κυκλικὴ κίνηση θέλουν πολλοὶ νὰ βλέπουν τὸ γίνεσθαι, πού ὅταν ἐφαρμόζεται στὸν τομέα τῆς ἱστορίας, δημιουργεῖ τὴ θεωρίαν τῆς ἐπανακύκλωσης τῆς ἱστορίας, δηλαδή τὸ τυποποιημένο πέρασμα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι ἀπὸ τὰ ἴδια σημεῖα, πού στὸ σύνολό τους δημιουργοῦν ἓνα κλειστὸ κύκλο. Ἡ θέση ὅμως αὕτη δὲν εὐσταθεῖ, γιατί ἡ ἐπανακύκλιση τοῦ γίνεσθαι καὶ συνεπῶς τῆς ἱστορίας θὰ σήμαινε τὸ σταμάτημα τῆς προοδευτικῆς πορείας καὶ συνεπῶς τοῦ ἴδιου τοῦ γίνεσθαι.

Κατὰ τὸν Ἄριστοτέλη τὸ γίνεσθαι φέρει σαφῶς τελολογικὸ χαρακτήρα. Σκοπὸς του εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς δυνατότητας σὲ πραγματικότητα, ἡ μεταβολὴ τοῦ δυνάμει σὲ πρᾶγματι ἢ ἐνεργεία, μ' ἄλλα λόγια ἡ διαμόρφωση τῆς ὕλης μὲ μέσο τῆς μορφῆς, τὸ εἶδος. Τὸ τελολογικὸ αὐτὸ στοιχεῖο ἐνυπάρχει στὴ φύση, συνεπῶς δὲν φέρει χαρακτήρα ὑπερβατικό.

### 5. Ἡ θεωρία τοῦ Hegel.

Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τῆς θεωρίας τοῦ γίνεσθαι κατὰ τὸν Hegel ἀπαραίτητη εἶναι ἡ γνώση τῆς θεωρίας του γιὰ τὴ φύση τοῦ μὴ - εἶναι.

Κατὰ τὸ φιλόσοφο αὐτὸ τὸ μὴ - εἶναι ἀποτελεῖ *καθαρὴ ἀφαίρεση* καὶ *ἀπόλυτη ἄρνηση*. Εἶναι ἕξ ἴσου ἀπροσδιόριστο ὅπως καὶ τὸ εἶναι, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς ὄχι μόνο εἶναι ἀπροσδιόριστο, ἀλλὰ καὶ κενό. Ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ στὸ μὴ - εἶναι ὑπάρχει σχέση :

α) *Ταυτότητας* ὡς πρὸς τὴ μὴ ἐπιδεκτικότητα προσδιορισμοῦ. Τόσο τὸ ἓνα ὅσο καὶ τὸ ἄλλο ἀποτελοῦν ἔννοιες καθ' ἑαυτές.

β) *Διαφορᾶς* ἀπὸ ἄποψη περιεχομένου, γιατί τὸ εἶναι ἀποτελεῖ τὸ πλήρες, τὸ συμπαγές, τὸ θετικό, ἐνώ τὸ μὴ - εἶναι δὲν εἶναι παρὰ τὸ κενό.

γ) *Μὴ ἐπιδεκτικότητας* προσδιορισμοῦ τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο. Κανένας προσδιορισμὸς τοῦ ἑνὸς δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῆ στὸ ἄλλο ὄχι μόνο γιατί εἶναι ἀνεπίδεκτα προσδιορισμοῦ, ἀλλὰ καὶ γιατί τὸ ἓνα τίθεται ὡς ἄρνηση τοῦ ἄλλου.

Ἡ ἀμεσότητα χαρακτηρίζει τὸ μὴ - εἶναι στὸ ἴδιο νόημα ὅπως καὶ τὸ εἶναι. Ὅπως ὑπάρχει τὸ ἀμεσο εἶναι, τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἀμεσο μὴ - εἶναι. Ἡ ἐνότητα εἶναι καὶ μὴ - εἶναι *συνιστᾶ τὸ γίνεσθαι*. Ἡ ἐνότητα αὐτὴ καθίσταται δυνατὴ ἕξ αἰτίας τῆς σχέσης ταυτότητας, πὺ ὑπάρχει ἀνάμεσά τους ὡς πρὸς τὴ μὴ ἐπιδεκτικὴ προσδιορισμοῦ. Εἶναι μιὰ ἐνότητα ἰδιότυπη, γιατί μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἐνυπάρχει ἡ διαφορὰ τῶν συστατικῶν τῆς στοιχείων (εἶναι καὶ μὴ - εἶναι), πὺ ἐπέχει θέση προσδιοριστικοῦ παράγοντα τῆς κίνησης. Κατὰ τὸν Hegel, *γίνεσθαι εἶναι ἢ ἐνότητα εἶναι καὶ μὴ - εἶναι καὶ στοὺς κόλπους τῆς παράγεται ἢ κίνηση*. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐνότητα ἐνυπάρχει ἡ ἀντίθεση εἶναι καὶ μὴ - εἶναι μὲ τὴ μορφή ἑνὸς δυνάμει, πὺ θὰ ἐκδηλωθῆ ὡς πράγματι, δηλαδὴ ὡς διαφορισμὸς ἀντιθέτων καταστάσεων, πὺ θὰ λάβῃ διαδοχικὰ ἢ ὑπὸ μορφή φυσιοποιημένης ἢ κοσμοποιημένης ὄντοτητας ἐνσαρκωμένη ἰδέα κατὰ τὴ διαλεκτικὴ τῆς πορείας.

Οἱ πόλοι τοῦ γίνεσθαι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι δύο, ἡ γέννηση καὶ ἡ φθορά. *Ἰέννηση ἢ γεννᾶσθαι* σημαίνει μετάβαση ἀπὸ τὸ μηδὲν στὸ εἶναι. *Φθορὰ ἢ φθείρεσθαι* σημαίνει μετάβαση ἀπὸ τὸ εἶναι στὸ μηδέν.

Μέσα στὴν ἐνότητα τοῦ γίνεσθαι γίνεται ἀναίρεση τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μηδενὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἀναίρεση αὐτὴ ἐξάγεται ἡ ἀμεσὴ ὑπαρξία, πὺ ἀποτελεῖ τὸν πρῶτο προσδιορισμὸ τοῦ εἶναι.

## 6. Ἡ θεωρία τοῦ Bergson.

Μὲ βάση τὴν ἐπίδραση τῆς ἡρακλειτικῆς φιλοσοφίας ὁ Bergson δέχεται, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ εἶναι συνίσταται στὴν *καθαρὴ διάρκεια*. Ὅπως ὁ Ἡράκλειτος, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Bergson δέχεται τὸ ἀδύνατο τῆς συνύπαρξης δυὸ χρονικῶν στιγμῶν. Ἡ χρονικὴ στιγμή, ποὺ εἶναι ἡ μονάδα τοῦ χρόνου, εἶναι φευγαλέα καὶ συνεπῶς ἀσύλληπτη. Ἡ μόνη πραγματικότητα εἶναι ἡ διαδοχὴ τῶν στιγμῶν, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ ὀργανικὴ ἐνότητα, τὴ διάρκεια, τὸ χρόνο.

Ὁ χρόνος διακρίνεται σὲ μαθηματικὸ χρόνο καὶ σὲ φυσικὸ χρόνο. *Μαθηματικὸς χρόνος* εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ συλλαμβάνει ἢ κατασκευάζει ἡ νόηση καὶ ποὺ γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι ἐπιδεικτικὸς διαίρεσης, ὑπολογισμοῦ καὶ μέτρησης. *Φυσικὸς χρόνος* εἶναι ἡ καθαρὴ διάρκεια, ποὺ δὲν ἐπιδέχεται διαίρεση.

Ὁ χρόνος εἶναι ὁ ὅρος ἐκεῖνος ὅπου τελεῖται τὸ γίνεσθαι, μὰ καὶ ὁ ὅρος ποὺ συντελεῖ, ὥστε ἡ συστατικὴ τοῦ γίνεσθαι διαδοχὴ ἀντιθέσεων νὰ γίνεται σύμφωνα μὲ μιὰ ὠρισμένη σειρά, σὲ μιὰ ὠρισμένη χρονικὴ στιγμή καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι ὠριμες οἱ κατάλληλες γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ συνθήκες. Συνέπεια τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἡ διάρκεια εἶναι μιὰ δημιουργὸς διάρκεια, ποὺ ἐπιφέρει ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα τὴν πρὸς τὰ πρόσω ἐξέλιξη τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι μιὰ δημιουργὸς ἐξέλιξη. Σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ δημιουργὸς ἐξέλιξη εἶναι τὸ γίνεσθαι τοῦ κόσμου.

## 7. Συμπέρασμα.—Ἡ πραγματικὴ ὕφῃ τοῦ γίνεσθαι.

Συνέπεια τῆς δυναμικῆς ὕφῆς τοῦ εἶναι ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ εἶναι δὲν εἶναι παρὰ *καθαρὴ ἐνέργεια*. Τὸ γίνεσθαι δὲν εἶναι παρὰ ἡ διαλεκτικὴ τῆς καθαρῆς αὐτῆς ἐνέργειας, ποὺ ἀποτελεῖ ἕναν αὐτο-τιθέμενο κάτω ἀπὸ διαφορετικὰς καταστάσεις δυναμισμό. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς δράσης του ἐκδηλώνονται μὲ μορφή ἐπὶ μέρους συγκεκριμένων ὄντοτήτων συνειδησιακῆς ἢ μὴ συνειδησιακῆς ὕφῆς. Οἱ ἐπὶ μέρους αὐτὲς ὄντοτητες εἶναι ὄργανα ἐπιτέλεσης μιᾶς γενικώτερης διαλεκτικῆς, τῆς διαλεκτικῆς τοῦ κόσμου, δηλαδὴ τοῦ γίνεσθαί του. *Γίνεσθαι*, λοιπόν, εἶναι

ἢ αὐτο-θέση τῆς καθαρῆς ἐνέργειας, πού μ' αὐτήν ἐπιτυγχάνεται ἡ διαλεκτικὴ τοῦ εἶναι. Ἐπομένως ἀποτελέσματα τῆς ἢ εἶναι ἢ παραγωγὴ ὄντοτήτων ἢ καταστάσεων, πού τὶς χαρακτηρίζουν ὡς οὐσιώδεις ιδιότητες. Στὴν περίπτωση αὐτῆ τὸ γίνεσθαι εἶναι ταυτόσημο μὲ τὴ δημιουργία, πού διακρίνεται

α) σὲ δημιουργία πρωτογενῆ, ὅπως εἶναι ἡ παραγωγὴ συννηδητῶν ἢ μὴ συννηδητῶν ὄντοτήτων, πού ἐνσαρκώνουν κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἄμεσο καὶ καθαρὸ εἶναι καὶ

β) σὲ δημιουργία δευτερογενῆ, πού εἶναι ἡ ποιοτικὴ διαφοροποίηση τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων ἢ καταστάσεων τῶν ὄντοτήτων. Γίνεται μὲ τὴν ἐνεργὸν ἐπέμβαση μιᾶς συννηδητῆς ὄντοτητας πού ἐνεργεῖ ὡς δημιουργοῦν ὑποκείμενο.

Ἡ δημιουργία, πρωτογενῆς καὶ δευτερογενῆς, εἶναι μιὰ πράξη τοῦ ἐνεργοῦντος ὑποκειμένου, πού ἡ νοητικὴ - νοηματικὴ τῆς ὑφῆ εἶναι ἐκδηλη. Τόσο ἡ νόηση θεωρούμενη ὡς δημιουργοῦν ὑποκείμενο ὅσο καὶ τὸ νόημα θεωρούμενο ὡς ἀναφορικὸ ἀντικείμενο συνιστοῦν λειτουργίες μερικές, συστατικὲς μιᾶς γενικώτερης λειτουργίας, δηλαδὴ τῆς δημιουργίας, πού ὁρίζεται ὡς συνάντηση ἢ ὡς συνισταμένη λειτουργιῶν.

Ὁ κυριώτερος ὅρος ὅπου ἐκτυλίσσεται τὸ γίνεσθαι, εἶναι ὁ χρόνος πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ τριπλῆ τροπικότητα ὑπαρξῆς: παρόν, παρελθόν, μέλλον. Ἐξ αἰτίας τῆς συνεχοῦς ροῆς τοῦ χρόνου γίνεται ἕνας συνεχῆς μετασχηματισμὸς τῆς ὑπαρκτικῆς τροπικότητας τοῦ εἶναι καὶ συνεπῶς ἕνα διαδοχικὸ πέρασμα τῶν νοητικῆς καὶ ἰδεατῆς χροιάς καταστάσεων τοῦ μέλλοντος στὸ παρόν καὶ κατόπιν στὸ παρελθόν, ὅπου καὶ ἀποτελοῦν συγκεκριμένες πιά ὄντοτητες. Μέσα σ' αὐτὰ περιλαμβάνονται τόσο τὰ προσωπικὰ βιώματα τῆς ἀνάμνησης ὅσο καὶ τὰ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχοντα μνημεῖα, πού μαρτυροῦν τὴ δράση τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ παρελθόν. Ἐπομένως οἱ μερικὲς λειτουργίες τοῦ γίνεσθαι (ἢ τῆς δημιουργίας) εἶναι οἱ ἀκόλουθες.

α) Σύλληψη τῶν ὄντοτήτων ἢ καταστάσεων, πού ἀποτελοῦν ἀντικείμενο πραγμάτωσης.

β) Μετουσίωσή των μὲ μορφὴ συγκεκριμένων ὄντοτήτων, πρᾶγμα πού σημαίνει μετάπλαση τοῦ κατηγοριοῦ σὲ συγκεκριμένη πραγματικότητα.



γ) *Μεταφορὰ τῶν ἀποκρυσταλλωμένων αὐτῶν ὄντοτήτων στὸ παρελθὸν μὲ μορφὴ ἐνθυμημάτων ὑποκειμενικῆς ἢ ἀντικειμενικῆς ὕφης.*

Ἐπομένως τὸ γίνεσθαι σημαίνει κίνηση, κατὰ ποιοδὸ τρόπο γίνεται ἡ κίνηση αὕτη; ἂν δεχτοῦμε τὸ σχῆμα τῆς κυκλικῆς κίνησης καὶ πὶὸ συγκεκριμένα τὸ σχῆμα τοῦ κλειστοῦ κύκλου, τότε σὰν ἀναγκαία συνέπεια βγαίνει, ὅτι τὸ γίνεσθαι χαρακτηρίζεται σὰν τυποποιημένο πέρασμα ἀπὸ τὰ ἴδια σημεία τοῦ κλειστοῦ κύκλου. Ἡ ἰδέα αὕτη δημιούργησε τὸ σχῆμα τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς ἢ τῆς ἐπανακύκλωσης τῆς ἱστορίας. Τὸ σχῆμα ὅμως αὐτὸ ἀντιβαίνει στὴ δυναμικὴ φύση τοῦ εἶναι, ποὺ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς εἶναι ἡ ἑτερότητα, ποὺ συντελεῖ ὥστε τὸ γίνεσθαι ἢ ἡ ἱστορία νὰ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν αἰώνια ἀλλαγὴ καὶ ἀπὸ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορεία. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὀφείλομε νὰ παραδεχθοῦμε, ὅτι τὸ γίνεσθαι ἀκολουθεῖ μιὰ κυκλικὴ κίνηση, ποὺ δημιουργεῖ ὅμως ὄχι κλειστὸ κύκλωμα, ἀλλὰ κυκλικὴ τροχιὰ μὲ μορφὴ σπείρας. Στὴ σπειροειδῆ αὕτη κίνηση τὸ σημεῖο ἄφιξης τοῦ κάθε ἀνοικτοῦ κύκλου ἀποτελεῖ ἀφετηρία τοῦ ἐπομένου κ.ἔ.σ. Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι τὸ πραγματικὸ νόημα τοῦ γίνεσθαι, ποὺ κύριο χαρακτηριστικὸ του εἶναι ἡ *συνεχῆς καὶ ἀέναη πρὸς τὰ πρόσω διαλεκτικὴ πορεία.*

## ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ

# ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑ

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

#### Η ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ

Κοσμολογία είναι ὁ κλάδος ἐκεῖνος τῆς Μεταφυσικῆς, πού ἐρευνᾷ τὰ προβλήματα, πού δημιουργοῦνται γύρω ἀπό τήν προέλευση, φύση, σύσταση καί λειτουργία τοῦ κόσμου. Σάν καθολική ὄντοτητα ὁ κόσμος εἶναι ἡ χωρο - χρονική ἐνσάρκωση καί ἔκφραση τοῦ εἶναι, πού θεωρεῖται ὑπόστρωμά του καί χαρακτηριστική του ταυτόχρονα ιδιότητα. Στήν πρώτη περίπτωση τὸ εἶναι συνιστᾷ τήν οὐσία τοῦ κόσμου, ἐνῶ στή δεύτερη τήν ὑπαρξή του.

Ἡ ταυτότητα εἶναι καί γίνεσθαι ἐπιβάλλει σάν συνέπεια τή διπολική θεώρηση τοῦ κόσμου ἀπό τήν ἄποψη τῆς σύστασης καί τῆς λειτουργίας του. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὕστερα ἀπό μιὰ ἀνάλυση τῆς ἐννοίας τοῦ κόσμου, καθὼς καί ἄλλων συναφῶν ἐννοιῶν θὰ προβοῦμε στήν ἀνάλυση τῶν θεμελιωδῶν δογματικῶν ἀπόψεων, πού διατυπώθηκαν γύρω ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ ἐπίμαχα προβλήματα.

Στή γλῶσσα τῆς φιλοσοφίας κόσμος σημαίνει ἓνα καλὰ διαμορφωμένο καθολικὸ ὄν, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἱεραρχικῶς κλιμακωμένα στοιχεῖα τοῦ πραγματικοῦ.

Στήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι ἤδη γνωστὸς στοὺς προσωκρατικούς. Ὅλοι προσπάθησαν νὰ βροῦν ποιά εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ κόσμου καί ὅλοι διετύπωσαν συστήματα, πού κάνουν λόγο γιὰ τὴ σύσταση, ὀργάνωση καί λειτουργία του.—Ὁ Πλάτων καθιέρωσε μιὰ δυϊκότητα στήν κοσμολογική του σύνθεση μὲ τὴ διάκριση πού κάνει ἀνάμεσα σὲ κόσμους ἰδεῶν καί κόσμους αἰσθητού.—Ἡ διάκριση αὐτὴ θὰ παίξῃ ἀπο-

φασιστικό ρόλο στην ιστορία του πνεύματος και θὰ ἐπηρεάση ἀκόμα καὶ μονιστὲς φιλοσόφους σὰν τὸν *Πλωτῖνο*. Παρὰ τὴν ἐνότητα ποὺ ὁ φιλόσοφος αὐτὸς βλέπει στὴ σύνθεση τοῦ κόσμου, δὲν λησμονεῖ καὶ τὸν πλατωνικὸ δυϊσμὸ μὲ τὴ διάκριση ποὺ κάνει ἀνάμεσα στὸ αἰσθητὸ καὶ τὸ ὑπεραισθητό.— Μονιστικὴ ἐπίσης γραμμὴ τηρεῖ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, γιατί περιορίζει τὴν ἔννοια «κόσμος» στὰ πλαίσια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ποὺ θεωρεῖται ὡς τόπος δοκιμασίας καὶ ἀσκήσης τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀρετή.— Κατὰ τοὺς νέους χρόνους ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ξαναγυρίζει στὸ δυϊσμὸ μὲ τὸν *Kant*, ποὺ κάνει διάκριση ἀνάμεσα σὲ κόσμο αἰσθητὸ ἢ κόσμο τῶν φαινομένων καὶ κόσμο νοητὸ ἢ κόσμο τῶν νοουμένων. Ὅπως παρατηρεῖ πολὺ σωστὰ ὁ *J. Wahl*, μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐδραίωσης τῆς ἠθικῆς τάξης σ' ἓνα κόσμο ὑπερβατικὸ ὁ *Kant* εἶναι ὁ κυριώτερος κληρονόμος τῆς χριστιανικῆς σκέψης σὲ τοῦτο κυρίως τὸ νόημα, ὅτι θέτει στὸν ἄνθρωπο μιὰ τελολογία ὑπέρβασης καὶ συνεπῶς ἐκμηδένισης τῶν ἀντινομιῶν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.— Σὰν ἀντίδραση πρὸς τὸν ὑποκειμενισμὸ τοῦ *Kant* δημιουργεῖται ὁ ἀντικειμενισμὸς τοῦ *Hegel*, ποὺ πρεσβεύει πὼς ὁ κόσμος εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Ἰδέα, ποὺ μὲ μέσο μιὰ διαλεκτικὴ καθόδου περιῆλθε ἀπὸ τὴν ἀμεσότητα καὶ καθαρότητά της στὴν κατάσταση τοῦ φυσικοῦ κόσμου.— Στὰ χρόνια μας διατυπώθηκε μιὰ ἄλλη ἀποψη γιὰ τὸν κόσμο : χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν ἀντικειμενικὴ του ὑπόσταση καὶ χροιά, ὁ κόσμος θεωρεῖται σὰν κόσμος ἀνθρώπινος, ὅπου κάθε ἄτομο εἶναι συστατικὴ του μονάδα. Ὁ κόσμος δὲν εἶναι πιά μιὰ ἰδέα ποὺ ἔνοικεῖ μέσα μας, ὅπως δέχεται ὁ *Kant*, ἀλλὰ μιὰ πραγματικότητα, ὅπου κάθε ἄτομο ἔχει κάποια θέση. Μὲ βάση τὴν ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν τοῦ *Husserl*, ποὺ συλλαμβάνει τὸν κόσμο σὰν μιὰ δια-μοναδικὴ κοινότητα, ὁ *Heidegger* δέχεται τὸν κόσμο ὄχι σὰν δεδομένο, μὰ σὰν ὄντοτητα ποὺ συνιστᾶται διαρκῶς μὲ μέσο τὸ θεμελιακῆς σημασίας γεγονὸς τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Στὴν οὐσία ὁ κόσμος δὲν εἶναι, ἀλλὰ κοσμοποιεῖται, δηλαδὴ σχηματίζεται στὸ νόημα φυσικὰ ὅτι ὁ σχηματισμὸς του γίνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ κόσμος εἶναι ἓνα κλῖμα, μιὰ ἀτμόσφαιρα, ποὺ δημιουργεῖ ἢ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ καὶ δράση. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ (*Dasein*) καὶ στὸν κόσμο εἶναι ταυτόχρονα σχέση

ένωσης και υπέρβασης. Είναι σχέση ένωσης, γιατί ο άνθρωπος αποτελεί με μέσο την ύπαρξη και τη δράση του μιὰ μονάδα συστατική του κόσμου, μὰ και γιατί στην ένωση αὐτή ἡ ύπαρξή του παίρνει υπόσταση και συνεπῶς ἀξία ἀντικειμενική. Είναι ὅμως και σχέση υπέρβασης, γιατί τὸ ὑποκείμενο ἐνεργεῖ τὴν περιαγωγή του σὲ μιὰ κατάσταση σολιψισμοῦ με σκοπὸ τὴ γνώση τῆς πραγματικῆς ὑφῆς τοῦ κόσμου. Ἡ προβολὴ τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου στὸ πεδίο τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος συνιστᾷ μιὰ προ-νοητικὴ ἐπαφή του με τὸν κόσμο, μιὰ προ-σύλληψή του ὡς καθολικότητος, πὺ περιλαμβάνει τὸ σύνολο τοῦ ὑπαρκτοῦ.

\* \* \*

Οἱ βασικὲς ἀπόψεις πὺ διατυπώθηκαν ἀναφορικὰ με τὸ κοσμολογικὸ πρόβλημα, εἶναι οἱ ἀκόλουθες: δυὸ μονιστικὲς (ὑλισμός, ἰδεαλισμός), μιὰ δυϊστικὴ (δυϊσμός και τέλος μιὰ διάμεση ἀποψη (παραλληλιστικὸς μονισμός). Θὰ ἐξετάσωμε τὶς ἀπόψεις αὐτὲς με βάση δυὸ κριτήρια, τὴ σύστατη τοῦ κόσμου και τὴ λειτουργία του.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

### ΥΛΙΣΜΟΣ

#### 1. Ἡ σύσταση τοῦ κόσμου.

Ἐλισμὸς εἶναι ἡ ἀποψη, πὸν πρὸςβέυει πὸς τὸ ὑπόστρωμα τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ὕλη. Ἐξ αἰτίας τῆς ἰδιότητάς της ὡς πρωτογενοῦς οὐσίας ἡ ὕλη παίζει ρόλο πρώτης ἀρχῆς τοῦ εἶναι.

Ἐπέρμαχοι τοῦ ἕλισμοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶναι οἱ τρεῖς φυσικοὶ τῆς Ἰωνίας, καθὼς καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἐπίκουρος. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τῆ γραμμῆ αὐτῆ ἀκολουθοῦν οἱ γάλλοι ἔγκυκλοπαιδικοὶ τοῦ 18ου αἰῶνα Diderot, La Mettrie κ.ἄ., ὁ ἄγγλος Hobbes, ὁ γερμανὸς Haeckel κ.ἄ.

Μερικὴ μορφή ἕλισμοῦ εἶναι καὶ ὁ ἱστορικὸς ἕλισμὸς,, μιὰ φιλοσοφικοῖστορικὴ ἀποψη, πὸν διετύπωσαν οἱ οἰκονομολόγοι καὶ φιλόσοφοι Marx καὶ Engels. Ἐ ἀποψη αὐτῆ δέχεται τὴν ὕλη ὡς ὑπόστρωμα τοῦ κόσμου καὶ τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα ὡς ὑπόστρωμα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, καθὼς καὶ τῆς ὀργάνωσης καὶ ἐξέλιξης τῶν κοινωνιῶν.

Γιὰ νὰ ἰδοῦμε ὁμως ἂν ὁ ἕλισμὸς εὔσταθῆ ἢ ὄχι πρέπει νὰ ἰδοῦμε ἂν ἡ ὕλη πὸν ὑποτίθεται σὰν πρώτη ἀρχὴ τοῦ εἶναι, συνιστᾷ πραγματικὰ μιὰ πρωτογενῆ ὄντοτητα. Λόγοι μεθοδολογικῆς ὑφῆς, πὸν ἀποβλέπουν στὴν ἐντελέστερη ἔρευνα τῆς ἀλήθειας, ἐπιβάλλουν μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, καθὼς καὶ μιὰ ἔρευνα τοῦ τρόπου πὸν ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ λύση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος οἱ σύγχρονες θετικὲς ἐπιστῆμες. Τὰ πορίσματα πὸν θὰ βγάλωμε ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀναδρομὴ, θὰ μᾶς χρησιμεύσουν ὡς βάση γιὰ τὴ θεμελίωση μιᾶς ἀντικειμενικῆς κριτικῆς τοῦ ἕλισμοῦ.

## 2. Ἡ ἔννοια τῆς ὕλης.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὁ Δημόκριτος, δημιουργὸς τῆς ἀτομικῆς θεωρίας καὶ χαρακτηριστικώτερος ἐκπρόσωπος τοῦ ὕλισμοῦ, πρεσβεύει ὅτι ἡ ὕλη ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπτότατα μέρη, τὰ ἄτομα, ποὺ εἶναι ἄτμητα, ἀδιαίρετα. Χάρη στὴ διαφορὰ μεγέθους, μορφῆς καὶ βάρους ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσά των, εἶναι δυνατὴ ἡ ἄσκησις πίεσης τῶν μεγαλυτέρων καὶ ἰσχυροτέρων πάνω στὰ μικρότερα καὶ ἀσθενέστερα. Ἔτσι παράγεται ἡ κίνηση, ποὺ ὁ Δημόκριτος ὀνομάζει *δίνη* καὶ ποὺ κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Διογένη Λαέρτιου, διέπεται ἀπὸ ἀκαμπτη νομοτέλεια· «πάντα τε κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, τῆς δίνης αἰτίας οὔσης τῆς γενέσεως πάντων ἢν ἀνάγκην λέγει»· τὸ ἴδιο : «οὐδὲν χρῆμα μάτην γίνεται ἀλλὰ πάντα ὑπὸ λόγου τε καὶ ὑπ' ἀνάγκης» (Θ, 45). Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ὕλη εἶναι μιὰ ὄντοτητα ἀπροσδιόριστη, μιὰ ἄποιος οὐσία, ταυτόσημη μὲ τὸ χῶρο : σὰν θεωρηθῆ καθ' ἑαυτήν, δὲν εἶναι τίποτε, γίνεται ὅμως τὸ κάθε τί, ἂν ὑποστῆ τὴ γονιμοποιὸ ἐπίδραση τῶν μορφῶν. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Πλάτων τὴν ἀποκαλεῖ «ἐκμαγεῖον, πάσης γενέσεως ὑποδοχὴν, τροφόν, τιθήνην» (Τίμαιος, 49α). Τὴν πλατωνικὴ ἄποψη γιὰ τὴν ὕλη σὰν ἀπροσδιόριστη ὄντοτητα δέχεται καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ τὴν θεωρεῖ σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς μορφὲς αἰτιῶν, καθὼς καὶ ὁ Πλωτῖνος, ποὺ τὴν θεωρεῖ ὡς μὴ-ὄν καὶ ὡς αἰτιακὸ παράγοντα τοῦ κακοῦ, ποὺ χαρακτηρίζει καὶ διέπει τὸν αἰσθητὸ κόσμον.

Κατὰ τοὺς νέους χρόνους ὁ *Descartes* ταυτίζει τὴν ἔννοια τῆς ὕλης μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἔκτασης, πρῶτα ποὺ ἀποκρούει ὁ *Leibniz*, ἀποδίδοντας στὴν ὕλη χροιά δυναμικὴ καὶ θεωρώντας τὴν ταυτόχρονα σὰν ἐπιγενομένη ὄντοτητα, ποὺ ἀνάγεται αἰτιακῶς στὴν καθαρὴ ἐνέργεια. Ὁ *Hobbes* ἀντιτίθεται στὴν καρτεσιανὴ ἀναγωγὴ τῆς ὕλης στὴν ἔκταση καὶ ἀποδίδει στὴν ὕλη ἕνα δυναμισμό, ποὺ συνίσταται στὴν τάση πρὸς τὴν κίνηση. Ὁ *Berkeley* ἀπορρίπτει τελείως τὴν ἰδέα τῆς ὕλης, πρῶτα γιὰ πρεσβεύει τὴν ἀνυπαρξία τῶν γενικῶν ἐννοιῶν — καὶ ἡ ἔννοια τῆς ὕλης φέρει ἕνα τέτοιο χαρακτῆρα γενικότητος — κι ὕστερα γιὰ τὴν κάθε ἰδέα εἶναι περιεχόμενον τῆς συνείδησης ἢ τοῦ πνεύματος, συνεπῶς καὶ ἡ ὕλη εἶναι μιὰ ἰδεατὴ ὄντοτητα, δηλαδὴ καθαρὴ

έννοια. Ὁ *Kant* δέχεται τὴν ὕλη σὰν ὄντοτητα δυναμικὴ καὶ σύνθετη, ποὺ ἀποτελεῖται ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο, μὰ καὶ ἀπὸ τὶς κατηγορίες τῆς οὐσίας καὶ τῆς αἰτιότητας. Τὴ δυναμικὴ χροιά τῆς ὕλης ὁ *Hegel* βλέπει στὴν ιδιότητα τῆς βαρύτητας, ποὺ χαρακτηρίζει τὰ ὑλικά ἀντικείμενα.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ θέση τῶν συγχρόνων θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς πάνω στὸ πρόβλημα τῆς ὕλης. Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς τὸ ἄτομο δὲν εἶναι πιά ἡ ἀδιαίρετη μονάδα ὕλης, ὅπως τὴ φαντάστηκε ὁ Δημόκριτος. Τὸ ἄτομο εἶναι ἓνα μικρὸ πλανητικὸ σύστημα μὲ σύνθεση πολύπλοκη, δηλαδὴ εἶναι ἡ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια διαφοροποιημένη ὡς ἀρνητικὸς ἠλεκτρισμὸς, ὅπως παρουσιάζεται στὰ ἠλεκτρόνια καὶ ὡς θετικὸς ἠλεκτρισμὸς, ὅπως παρουσιάζεται στὰ πρωτόνια. Ἡ μάζα τῶν πρωτονίων εἶναι δυὸ χιλιάδες φορὲς περίπου μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ μάζα τῶν ἠλεκτρονίων. Ἡ διαφορὰ μάζης ὅμως δὲν σημαίνει καὶ διαφορὰ φόρτωσης ἠλεκτρισμοῦ, γιατί εἶναι ἡ ἴδια στὰ πρωτόνια ὅπως καὶ στὰ ἠλεκτρόνια. Βέβαια, ἡ σύσταση τοῦ πρωτονίου παρουσιάζει συνθετότητα, γιατί ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ποζιτόνιο, ποὺ καλεῖται καὶ θετικὸ ἠλεκτρόνιο καὶ ἀπὸ ἓνα οὐδετερόνιο ἢ νετρόνιο. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως τὸ πρωτόνιο δὲν παύει νὰ εἶναι μονάδα θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ μαζὶ μὲ τὸ ἠλεκτρόνιο ἀποτελεῖ τὸ ἄτομο τῆς ἐπιγενομένης αὐτῆς οὐσίας, ποὺ καλεῖται ὕλη. Διαπιστώνομε λοιπόν, ὅτι ἡ ὕλη ἔχει δυναμικὴ ὑφὴ καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι μιὰ παθητικὴ οὐσία, ὅπως κατὰ καιροὺς πολλοὶ φιλόσοφοι ὑποστήριξαν, μὰ οὔτε καὶ πρωτογενὴς ἀπλῆ οὐσία, ἀλλὰ δευτερογενὴς καὶ σύνθετη. Ἡ ιδιότητά της ὡς σύνθετης οὐσίας ἀνάγεται αἰτιακῶς στὴν καθαρὴ ἐνέργεια, ποὺ οἱ φυσικοὶ ἐπιστήμονες δέχονται ὡς ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια.

Ζήτημα δημιουργεῖται τώρα ὡς πρὸς τὴ σύστασή της, ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν τρόπο ποὺ συγκροτοῦνται πρωτόνια καὶ ἠλεκτρόνια γιὰ νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἄτομο. Ἐνα τύπο ἀτόμου πρότεινε ὁ φυσικὸς *J. Thomson*, ποὺ τὸ φαντάστηκε σὰν μιὰ σφαιρὰ θετικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, ποὺ βρίσκεται σὲ ἰσορροπία ἐξ αἰτίας τῆς ἐνύπαρξης μέσα σ' αὐτὴν τῶν ἀρνητικῶν ἠλεκτρονίων. Πιὸ τέλει ὅμως τύπο ἀτόμου παρουσίασαν οἱ φυσικοὶ *Rutherford* καὶ

Bohr, πού τὸ συνέλαβαν ὑπὸ μορφὴ πλανητικοῦ συστήματος σὲ μικρογραφία. Ὁ πυρήνας - ἥλιος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ὠρισμένο ἀριθμὸ πρωτονίων καὶ γύρω του διαγράφουν τὶς τροχιές των τὰ ἠλεκτρόνια - πλανῆτες. Ἔτσι καὶ σὰν σύνθετη οὐσία ἡ ὕλη εἶναι συνισταμένη τῶν δυὸ μορφῶν, πού χρησιμεύουν σὰν μέσα διαφοροποίησης τῆς ἐνέργειας. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ ἐνέργεια ἀποδεικνύεται πὼς εἶναι ἡ μόνη πρώτη ἀρχή.

Ἐπειτα συμβαίνει καὶ κάτι ἄλλο. Φιλόσοφοι τῆς Φυσικῆς ὅπως ὁ *Whitehead*, ὁ *Bachelard* καὶ ὁ *Russel* μὲ βάση τὰ πορίσματα τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς διατύπωσαν ἀπόψεις γιὰ τὴν ὕλη, πού ἐπιβεβαιώνουν ἀπόλυτα τὶς παραπάνω διαπιστώσεις. Ἡ ὕλη δὲν εἶναι παρὰ *σύνολο συμβάντων*, δηλαδή μερικῶν μορφῶν δράσης, ἐνέργειας, πού ἐκτυλίσσονται στὸ πεδίο τοῦ χωρὸ - χρόνου. Κατὰ τὴ θεωρία τῆς σχετικότητας τὸ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον πραγματικὸ ὅπου γίνονται τὰ γεγονότα, θεωρεῖται σὰν ἓνα πεδίο συνεχῆς (*continuum*), πού ἀποτελεῖται ὄχι μόνο ἀπὸ τὸν τριδιάστατο χῶρο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ χρόνο, πού ἀποτελεῖ τὴ τετάρτη διάσταση καὶ ἀποτελεῖ τὸ χωρὸ - χρόνο, ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐνέργειας. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ *Russel* λέγει ἐπιγραμματικά, ὅτι «ὕλη εἶναι ὅ,τι ἀνταποκρίνεται καὶ συνεπῶς ἱκανοποιεῖ τὶς ἐξισώσεις τῆς φυσικῆς», πού ἐκφράζουν τὴ δράση τῶν μερικῶν μορφῶν ἐνέργειας, πού ἀναφέραμε πιὸ πάνω. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ *quantum* ἐνέργειας ἢ ποσορίου ἐνέργειας στὴν ἔρευνα τῶν φαινομένων τοῦ μικρόκοσμου ἀπὸ τοὺς *Planck*, *De Broglie* κ.ἄ. ἀνέτρεψε τὶς βάσεις τῆς κλασσικῆς φυσικῆς. Στὴ θέση τῆς θεωρίας τῆς ἀκαμπτῆς φυσικῆς νομοτέλειας, πού προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς θεμελιώδους στατικοῦ παράγοντα, ὅπως ἡ ὕλη, ἔβαλε τὴ θεωρία τῶν πιθανοτήτων καὶ συνεπῶς τὴν ἐπέλευση, κάτω ἀπὸ ὠρισμένους ὅρους, ἑνὸς ἢ ἄλλου ἀποτελέσματος, πράγμα πού δείχνει καθαρὰ τὴν ἐνεργειακὴ ὑφὴ τῶν παραγόντων, πού συντελοῦν σ' αὐτό. Σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ ἐνεργειακὸς χαρακτήρας τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ εἶναι περιορίζει αἰσθητὰ τὴ φυσικὴ νομοτέλεια. Ὅπως λέγει ὁ *De Broglie*, ἂν ἡ φυσικὴ νομοτέλεια εἶναι ἔκδηλη στὸ πεδίο τῆς μακροφυσικῆς, εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη στὸν τομέα τῆς μικροφυσικῆς, ὅπου τὸ



quantum ἐνέργειας καθορίζει με τρόπο ἐνδεχομενικὸ τὴ διαλεκτικὴ τῆς σύστασης τῶν ἀτόμων.

Συνέπεια ἄμεση καὶ ἀναγκαία τῶν ὅσων πιὸ πάνω ἀναφέραμε, εἶναι ὅτι ἡ ὕλη ἐξ αἰτίας τῆς ἰδιότητάς της ὡς οὐσίας δευτερογενοῦς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει πρώτη ἀρχὴ τοῦ εἶναι καὶ συνεπῶς με βάση αὐτὴν δὲν μπορεῖ νὰ διατυπωθῆ μιὰ ὀρθὴ ἐρμηνεία τῆς σύστασης τοῦ κόσμου.

### 3. Ἡ λειτουργία τοῦ κόσμου. Μηχανικὴ ἐρμηνεία.

Ὅ,τι συμβαίνει με τὴ σύσταση τοῦ κόσμου, κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καὶ με τὴ λειτουργία του. Ὁ ὕλισμός δέχεται, πῶς ἀφοῦ ὑπόστρωμα καὶ πρώτη ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ὕλη, ἡ λειτουργία του θὰ διέπεται ἀπὸ νόμους ποὺ διέπουν τὴν ὕλη, δηλαδή ἀπὸ νόμους μηχανικούς, ποὺ κύριο χαρακτηριστικὸ των εἶναι ἡ καθολικὴ ἐφαρμογὴ τῆς φυσικῆς αἰτιότητας. Κατὰ τὴ μηχανικὴ ἐρμηνεία ὅλα τὰ ὄντα ἔχουν ὡς βάση τὴν ὕλη καὶ συνεπῶς διέπονται ἀπὸ τὴ λειτουργία τῶν νόμων τῆς Μηχανικῆς.

Ἡ ἀποψη αὐτὴ ὅμως δὲν εὐσταθεῖ, γιατί ἡ ὕλη δὲν εἶναι πρώτη ἀρχὴ τοῦ κόσμου, μὰ ἐπιγενόμενο ἀποτέλεσμα τῆς αὐτοθέσης καὶ αὐτο-ὀργάνωσης τῆς καθαρῆς ἐνέργειας με σκοπὸ τὴ δημιουργία φορέων τῆς πνευματικότητας, καθὼς καὶ ὄρων ἢ συνθηκῶν, ὅπου θὰ ἀναπτυχθῆ ἡ διαλεκτικὴ της. Ἡ θεωρία τῶν *quanta* ἐνέργειας ἀνατρέπει τὸ δόγμα τοῦ φυσικοῦ ντετερμινισμοῦ, ἀφήνοντας εὐρύτατο πεδίο δράσης στὴν ἐνδεχομενικότητα. Σὲ μιὰ πιὸ στενὴ φιλοσοφικὴ ἔννοια ἐνδεχομενικότητα σημαίνει ἐλευθερία δράσης, ποὺ ἐξηγεῖται ἐξ αἰτίας τοῦ ἐνεργειακοῦ καὶ κατὰ συνέπεια πνευματικοῦ χαρακτήρα τοῦ ὑποστρώματος τοῦ κόσμου.

Ἀφοῦ αὐτὸ συμβαίνει σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ φυσικὸ κόσμο, ἕνας λόγος παραπάνω νὰ συμβάλῃ τὸ ἴδιο ἀναφορικὰ με τὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή με τὴ διαλεκτικὴ τῆς ὀργάνωσης καὶ ἐξέλιξης τῶν κοινωνιῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀποψη τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ποὺ βασίζεται πάνω στὰ δεδομένα τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ, προσπαθώντας νὰ ἐρμηνεύσῃ με τρόπο ὕλιστικὸ καὶ μηχανικὸ τὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι, προσκρούει σὲ πολὺ σοβαρὴς δυσχέ-

ρειες. Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς σφάλλει στὴν ἴδια τὴ θεωρητικὴ του βάση, γιατί πρόκειται γιὰ ἐγγειανισμό, ποὺ βαρύνεται μὲ τὸ ἐπιπρόσθετο μειονέκτημα, ὅτι θεμελιώνεται πάνω σὲ μιὰ ὕλιστικὴ καὶ συνεπῶς ἀνεπαρκῆ κοσμοθεωρία.

#### 4. Συμπέρασμα.

Γενικὸ πόρισμα ὅπου ὀφείλομε νὰ καταλήξωμε, εἶναι ὅτι ὁ ὕλισμὸς, μὲ ὅποια μορφή κι' ἂν παρουσιάζεται, εἶναι ἀπαράδεκτος ἐξ αἰτίας τῶν ἀνυπερβλήτων δυσκολιῶν ποὺ δημιουργεῖ. Ὁ *J. Wahl* δέχεται τὴν ἀναγκαιότητα τῆς συγκρότησης μιᾶς ἄλλης μορφῆς ὕλισμοῦ μὲ χροιά μυστικιστικὴ, ὅπου ἡ ὕλη νὰ μὴ ἀντιτίθεται στὸ πνεῦμα καὶ ἀντιστρόφως. Καὶ ὁ *Feuerbach* ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκη ἐνὸς τέτοιου μυστικοπαθοῦς ὕλισμοῦ. Στὰ πλαίσια τοῦ «ὁ ἄνθρωπος φτάνει μπροστὰ στὸ μυστήριον τοῦ εἶναι» (Πρβ. *Wahl J.*, Introduction à la Métaphysique, σελ. 219 καὶ σημ. 1.). Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμε, ὅτι ἕνας τέτοιος ὕλισμὸς στὴν οὐσία δὲν εἶναι ὕλισμὸς, γιατί παρέχει δικαιολογητικὰς βάσεις γιὰ τὴν ἄρνησίν του, ὀδηγώντας ἔτσι πρὸς τὴν ἐντελῶς ἀντίθετη ἀποψη, τὸν ἰδεαλισμό.